

1942 Yılında Mihver ve Müttefik Devletlerce Düzenlenen Türk Basın Gezileri*

Gül KARAGÖZ-KIZILCA

Bu yazı, bir grup Türk gazetecisinin 1942 yılında Almanya, İngiltere ve ABD'ye yaptıkları basın gezisinin değerlendirilmesi amacıyla yazılmıştır. Söz konusu geziler, II. Dünya Savaşı sırasında yoğun bir biçimde yürütülen propaganda faaliyetlerinin bir parçasıdır. Türk kamuoyunu kendi politikaları doğrultusunda yönlendirme çabası içinde olan mihver ve müttefik devletler, gazetecileri savaş faaliyetleri konusunda etkileyebilmek için nüfuz bölgelerine davet etmişler, askeri çabaları konusunda ikna etmeye çalışmışlardır. Amaçlanan, kuşkusuz, bu savaşa Türkiye'nin kendi saflarında katılımını sağlamaktır.

II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirilen Türkiye'ye dönük propaganda çalışmalarının Glasneck'in çalışması dışında, bugüne kadar yeterince incelendiğini söylemek zordur. Gazetecilerin yazdıkları dışında, yurt dışına yapılan bu gezilerin değerlendirilmesi de yeterince yapılmamıştır. Biz bu yazıda gazetecilerin yazdıklarının yanısıra İngiliz ve Amerikan dışişleri arşivlerinde bulunan belgelerin ışığında her iki kutbun propaganda çabalarında büyük önem taşıyan bu gezilerin bir değerlendirmesini yapmak istiyoruz.¹

* Bu çalışma, konunun önemine dikkatimi çeken Prof. Dr. Korkmaz Alemdar'ın değerli yardım ve katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

¹ Bu yazı, Amerikan ve İngiliz Dışişleri belgeleri ışığında 1942 yılı üzerine odaklanmaktadır. Ancak savaş sırasında Hindistan ve Mısır da dahil olmak üzere birçok ülkeye, değişik tarihlerde Türk basın heyetleri gitmiştir. Gidilen ülkelerin arşivlerinden yararlanarak tüm bu gezilerin incelenmesi en azından nicelik olarak, bu yazının sınırlarını aşmaktadır. Bununla birlikte yazıda, 1942 yılındaki gezileri önceleyen ve savaş hazırlığı olarak değerlendirilebilecek 1935, 1939, 1940 gezilerine de değinilecektir.

Aslında 1942 gezileri, Türk basın heyetleri tarafından gerçekleştirilen ne ilk ne de son gezilerdir. 1870-71 Fransa-Almanya savaşı sırasında Fransızlardan yana olan Osmanlı Devleti'nin politikasının aksine, Almanya'nın savaşı kazanacağı yönünde yayın yapması nedeniyle, 1872 yılında *Basiret*'in sahibi Ali Efendi'nin Alman Prensi Bismarck'ın özel davetlisi olarak Berlin'e gittiğini biliyoruz (1976)². 1903 yılında Avrupa'nın çeşitli bölgelerine gerçekleştirilen geziden de haberdarız (Kuran, 2002). 1935 yılında Almanlar tarafından savaşa hazırlık olmak üzere düzenlenen gezi ile İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1939 ve 1940 yıllarında, gerçekleştirilen geziler üzerine henüz bir çalışma bulunmasa da kimler tarafından düzenlendiği konusunda fikir sahibiyiz.³

Yazının ilk bölümünde gezinin yapıldığı ortam hakkında ipuçları vermesi amacıyla, Türk basınının genel nitelikleri ile 1942 gezilerinden önce gerçekleştirilen ve Türk hükümetinin II. Dünya Savaşı sırasında mihver ve müttefik devletlere karşı yürüttüğü politikayı yansıtan gezilere değinilecek, daha sonra Amerikan ve İngiliz Dışişleri bakanlığı belgeleri ışığında 1942 yılında bu devletlere yapılan basın gezileri ele alınacaktır.

I- İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI, TÜRKİYE VE TÜRK BASINI

Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgali ile başlayan II. Dünya Savaşı'nın yarattığı gergin havadan, savaşa girmemesine rağmen Türkiye de çok etkilenmiştir. Bu durumda kuşkusuz, devraldığı ağır ekonomik sorunları çözme fırsatı bulamadan yeni bir dünya savaşı ile karşılaşması ve 1939 yılı sonunda yaşanan ve zayıf bir ekonomide ağır etkiler doğurabilecek güçteki Erzincan depremi ile geçirdiği sarsıntının büyük payı bulunmaktadır. Bu nedenle, ülkenin toprak bütünlüğü ve mutlak bağımsızlığını koruma amacından ayrılmadan savaşın yarattığı olumsuz koşulların dışında kalabilme çabası (Gürün, 1983: 7), dönem boyunca uyguladığı politikaların temel itkisi olarak görünmektedir.

Türkiye'nin hukuken değilse bile⁴ fiilen savaşa girmeme amacıyla biçimlendirdiği dış politikası ülkede her alanda denetimin artması biçiminde yansımıştır. Denetimden payını alanların başlıcalarından biri de basındır. Bu dönemde hükümet, belirlediği politika ile çelişecek haberlerin yayınlanmasını önleyici çeşitli olanaklara sahiptir. Yürürlükteki birçok yasa ve uygulamalar, siyasal iktidarın basının hem denetlenmesi hem de yönlendirilmesi açısından işini kolaylaştırır niteliktedir. 1931 tarihli Matbuat Kanunu, hâlâ geçerli olan basın yasası özelliğini taşımaktadır. Kanununun 50. maddesine

2 Basiretçi Ali Efendi'ye bu gezi sırasında saatte 5000 nüsha basma kapasitesindeki bir baskı makinesi hediye edilmiş ve yüklü miktarda nakdi yardımda da bulunulmuştur.

3 1942'de Türk gazetecilerin İngiltere'ye yaptıkları gezi hakkında yapılmış bir çalışma için bkz, Nur Özmel Akın, 1999.

4 Türkiye, her iki kutupla imzaladığı çeşitli anlaşmalar gereği hukuken savaşın içindedir.

göre, “Memleketin umumi siyasetine dokunacak neşriyattan dolayı” bakanlar kurulu kararıyla gazete ve dergiler süresiz olarak kapatılabilmektedir. Aynı maddede, bu nedenle kapatılan bir yayın organının sahiplerinin başka bir isimle yayın yapmasının önüne de geçilmekteydi. Bu dönemde, Berkes’in deyiimiyle “Gazete kapatılması adi ahvalden”(Berkes, 1997: 269) sayılmaktaydı. Özellikle dış politika ile ilgili haber ve yorumlar, dış etkileri göz önüne alınarak kontrol altında tutulmaktaydı. Bunun bir yolu, dış politika haberlerinin Anadolu Ajansı’ndan gönderildiği biçimde yayınlanmasıydı. Savaş yılları boyunca önemli gazetelerin sahiplerinin milletvekili seçilmeleri, iktidarın rejimi koruma ve meşrulaştırma çabalarından bir diğeri olarak belirmiştir. Partili milletvekillerinin sahip olduğu gazeteler savaş boyunca, Türk basınının özgür olduğunu ileri süren, tek parti rejimini savunan yayınlar yaparak rejimin devamının sağlanmasında önemli işlevler üstlenmişlerdir (Güvenir, 1991).

II. Dünya Savaşı boyunca basın hükümetçe belirlenen temel işlevi iktidarın politikasını desteklemektir. Bu nedenle savaşın ya da savaşın etki alanında bulunan tüm ulus devletlerde olduğu gibi, basın denetim altındadır. II. Dünya Savaşı sırasında Türk basınının içinde bulunduğu ortam, Türkiye’nin içinde bulunduğu genel koşullardan bağımsız değildir. Bu yazıda asıl üzerinde durulan denetim, mihver ve müttefik devletlerce yapılandır. Savaş sırasında Türk basını, aynı zamanda savaşa taraf olan devletlerin kontrol faaliyetlerinin de nesnesi konumundadır. Çünkü hem mihver hem de müttefik devletler açısından basın, onun aracılığı kullanılarak kamuoyunun etkilenmesinde ve böylece Türkiye’nin kendi yanlarında savaşa sokulmasında vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Kamuoyunu ve Türk hükümetini etkileme, Türk dış politikasına tarafların istediği yönde biçim verme gücüne sahip olduğu düşünülen basının etkilenmesini gerektirdiğinden İngiltere, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Almanya gibi iki kutbu temsil eden ülkeler, ilgilerini Türk basını üzerine yöneltmişlerdir. Bu amaçla uygulanan propaganda faaliyetlerinin en önemlilerinden biri, değişik gazeteci gruplarının söz konusu devletler ile bunların işgali altındaki topraklara davet edilmesidir. Bununla birlikte bu davetlerin, Türkiye’de basın ile ilgili düzenlemelerin gazetecilerin iki kutuptan birini doğrudan destekleyen yayın yapmalarının önüne geçmesine rağmen yapılmakta olduğunu unutmamak gerekmektedir.

Bu gezilerin, aynı zamanda, basının hükümetin dış politika amaçları doğrultusunda yönlendirilmesinin bir yolu olduğu düşünülebilir. Hükümet, mihver ve müttefik devletlerin kendi ülkeleri ya da etkileri altında bulunan bölgelerin görülmesi amacıyla yaptıkları davetlere, kendi politikasına uygun gazetecileri, günlük harcamalarını karşılamak üzere devlet bütçesinden ayırdığı yollukla⁵ göndermekteydi. Bununla

⁵ İngiliz belgelerinden öğrendiğimize göre 1942 gezisine katılan gazeteciler, devletin birer memuruymuşcasına günlük 1000 TL’lik harcırah almaktadırlar. İngiliz elçiliği bu bilgiyi A.A

birlikte, denetimi şansa bırakmama kaygısından olsa gerek, gezilere hükümet tarafından görevlendirilen bakanlar, basın yayın genel müdürleri, emekli askerler de katılmaktadır. Ancak unutulmaması gereken bir nokta, söz konusu gezilerin Türk hükümetinin basını denetlemesinden çok, iki tarafın propagandası için gerekli koşulları yaratmış olmasıdır.

II- MÜTTEFİK VE MİHVER DEVLETLERİN PROPAGANDA FAALİYETLERİ VE TÜRK BASINI

II. Dünya Savaşı sırasında Türk basının faaliyetleri, hükümetin savaşın akışına göre değişen ama her zaman “tarafsız” olan dış politikasının izlerini taşır. Savaş sırasında Türk dış politikası, topraklarına herhangi bir saldırı olmadıkça savaşa katılmama ve her iki taraf arasında, Deringil’in ifadesiyle, *dengeye* dayalı bir politika kararı çerçevesinde belirlenmiştir (Deringil,1994). Aslında Türkiye, 19 Ekim 1939’da Fransız ve İngiliz hükümetleriyle imzaladığı anlaşma gereğince hukuken bu savaşa taraf olmuştur. Ancak bu hukuki taraflık savaşın sonuna dek Türkiye’nin fiili tarafsızlığına son veremeyecektir.

Türkiye, savaşın başından 1941 yılının ilk aylarına dek müttefik yanlısı bir tutum sergilemiştir. Ancak 1941 yılından 1943 yılı sonuna kadar Almanya’nın müttefik devletler karşısında üstün duruma geçmesi ve Türk sınırlarına yaklaşması, bu süre içerisinde Türkiye’yi, topraklarını bir saldırıya karşı korumak isteğiyle özünde aynı ama görünüşte farklı bir dış politika izlemeye itmiştir. Bu dönemde Türkiye, Almanya ile yakınlaşmış görünmektedir. Kuşkusuz bu durum izlediği denge politikasının gereğidir. 1941 yılında savaş, Türkiye’nin bütün sınırlarında sürmektedir. Bir taraftan Almanya, diğer taraftan İngiltere ve Amerika Türkiye’nin savaşa kendi yanında katılması için çaba göstermektedir. Ancak Türkiye’nin çıkarı ne mihver ne de müttefik devletlerin yanında yer almayı gerektirmektedir.⁶ Bu nedenle, bu süre içerisinde müttefikler safında yer almaya devam etmek ve Almanya ile ticari ilişkiler de dahil olmak üzere dostluğunu geliştirmek yönünde bir politika izlemeye başlamıştır. Bu “tarafsızlık”, zaman zaman bazı gazetelerin kendi dış politika çizgisinin sağında ya da solunda yayınlar yapılmasına göz yumuluyormuş gibi bir izlenim uyandırmıştır. Aslında bu durum, müttefiklerin

Müdüründen aldığını bildirmektedir. Aynı belgede bildirildiğine göre, Almanya’ya giden gazeteciler de günlük 500 TL harcırah almışlardır. PRO-FO 371 33403 R 5525.

⁶ Savaş boyunca Türkiye üzerinde bir Sovyet tehdidi söz konusuydu. Almanya’nın Sovyetlere saldırması ve bu saldırıdan üç gün önce Türk-Alman dostluk ve saldırmazlık anlaşmasının imzalanması Türkiye’yi bir ölçüde rahatlatmıştır. Bununla birlikte, olası bir Sovyet-İngiliz işbirliğine karşı şüpheyle yaklaşan Türkiye, 1942 yılı boyunca Almanya ile yakınlaşmıştır. Ancak bu yakınlaşma, müttefiklerle olan ittifakına son vermesini gerektirecek ölçüde değildir. Bu durumun nedeni, Türk hükümetinin Alman askeri başarılarının arka arkaya geldiği 1942 yılı boyunca bile, kesin bir Alman zaferine inanmamasıdır (Koçak, 1986:187).

mi yoksa mihver devletlerinin mi kazanacağını bilinememesinin bir sonucudur. Mihver ve müttefik devletler ise Türkiye'yi kendi safına çekebilmek için giriştikleri kimi propaganda faaliyetlerinde Türk basınına özel önem vermişlerdir. Her iki taraf da çeşitli Türk basın heyetlerini savaş güçlerini göstermek için ülkelerine davet etmiş; Türk hükümeti ise bu davetlere iki taraf arasındaki dengeyi sağlayacak heyetler göndermeyi tercih etmiştir. Öyle ki bu heyetlere katılan gazeteciler, gönderilen tarafın politikasına yakın görünen kişilerden seçilmektedir. Tutarlı bir biçimde Alman aleyhtarlığını sürdüren *Tan*'dan Zekariya Sertel ve Hitler'e karşı kesin tavrı ile tanınan Hüseyin Cahit Yalçın, müttefik devletlere giden heyette yer alırken, Nadir Nadi *Cumhuriyet*'in İngilizlere "dostça"⁷ görüldüğü dönemde müttefik devletlerce düzenlenen geziye katılıyor, Almanya ile yakınlaştığında ise mihver devletlerine gönderilen heyette yer alıyordu.

A) Almanya Tarafından Düzenlenen Basın Davetleri

Türkiye'den çeşitli basın heyetlerinin daveti konusunda Almanya, müttefik devletlere göre daha deneyimlidir. Çünkü Hitler Almanya'sı kurmaya çalıştığı dünya düzeni için propaganda konusuna özel önem vermektedir. Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Versailles Antlaşması ile birlikte Almanya'yı güçsüz bırakan sistemi ortadan kaldırma amacıyla Alman dış politikasında yaşanan radikal değişim, kendisini Türkiye gibi ülkelerde yoğun bir propaganda faaliyetine girişmesi olarak göstermiştir. 1933 yılından Savaş'a dek Türkiye, Alman propagandasının etkili olarak faaliyet gösterdiği ülkelerden biridir. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Rosenberg, Nazi Partisi içinde, yabancı ülkelerde, özellikle Balkanlar'da ve Yakın Doğu'da Nazi propagandası yapan bir dış ilişkiler birimi oluşturmuştur. Türkiye'de de faaliyet gösteren bu birimin üyeleri, yabancı ülkelerdeki Alman kulüplerinde örgütlenmeye çalışıyor, Nazi propagandası ve casusluk yapıyorlardı. *Turkische Post* u (Keskin,1997)⁸ yayınlamak, Türk ordusu da dahil olmak üzere çeşitli alanlarda görev yapmaları için Alman uzmanlar göndermek, Türkiye'de Alman hükümetince resmen desteklenen okullar açmak, Almanya'ya Türk öğrenci kabul etmek, çeşitli Türk öğrenci gruplarını davet etmek ve ekonomik anlaşmalar politik etki amaçlı diğer propaganda faaliyetleriydi (Koçak,1991;Glasneck). Ama bu faaliyetlerin çok önemli bir kısmını kuşkusuz basın oluşturmaktaydı. Basına yönelik ilgi, değişik biçimlerde kendini göstermekteydi. Hem Türk hükümeti aracılığıyla hem de doğrudan kimi yöntemlerle, Türk basınının Alman çıkarları çerçevesinde biçimlendirilmesi ya da bunun gerçekleştirilemediği durumlarda en azından denetim

7 Review, No: 93, July 10 1941 (8-14 May 1941)'den aktaran Deringil, a.g.e. İngiltere'de Review of the Foreign Press, savaş boyunca Türk basınından çeviriler yayınlamaktaydı.

8 *Turkische Post* konusunda ayrıntılı bilgi edinmek için bkz, Keskin, 1997.

altında tutulması amaçlanmaktaydı. Basın heyetlerinin Almanya'ya davet edilimleri Türk basınının Almanya lehinde yazılar yazması beklentisiyle yapıldığından, bunların basının biçimlendirilmesi düşüncesiyle planlandığı söylenebilir.

1. 1935 Gezisi

Savaş hazırlığı olarak düzenlenen ve 23 Nisan-8 Mayıs 1935 tarihlerini kapsayan ilk gezi için *Vaki*'den Asım Us, *Cumhuriyet*'den Abidin Daver, *Milliyet*'ten Ahmet Şükrü Esmer ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nden Burhan Belge'nin katıldığı bir heyet oluşturulmuştur (Us, 1966: 102). Heyet Almanya ziyareti boyunca Breskeve, Dresden, Münih ve Hannover gibi kentleri ziyaret etmiş, Hitler'in iş kamplarını, Hitlerci gençlik okullarını gezmiştir. Gazeteciler, 1 Mayıs'da Berlin'e gelmiş ve 2 Mayıs tarihinde Hitler ve Goebbels tarafından kabul edilmiştir. Bu kabul, Hitler'in Türk gazetecilerini etkileme çabasını göstermesi açısından önemlidir. Us'un aktardığına göre Hitler bu görüşme sırasında, gazetecinin gerçeği yazmasının öneminden söz etmiştir. Yanında bulunan Goebbels ise Türkiye'nin "doğruları yazan birkaç ülke" basınından birine sahip olduğunu Hitler'e hatırlatmıştır. Bunun üzerine Hitler, Türk gazetecilerine minnettarlığını belirtmiştir (Us, 1966: 104).

2. 1939 Gezisi

Almanların basın heyeti davetleri yalnızca 1935 yılı ile sınırlı kalmamıştır. Savaş hazırlığı içinde olan Almanya, Türk kamuoyu ve dolayısıyla hükümeti üzerindeki etkisini arttırmak için her fırsatta basın ile ilgilenmiştir. Goebbels'in 12 Nisan'da İstanbul'a yaptığı ziyaretin dönüşünde⁹, 14 Nisan 1939'da, yeni bir heyet Hitler'in 50. doğum günü nedeniyle Berlin'de yapılan şenliklere davet edilmiştir. Genelkurmay II. Başkanı General Asım Gündüz'ün başkanlığındaki bu heyete Necmettin Sadak, Falih Rıfki Atay, Hüseyin Cahit Yalçın ve Yunus Nadi katılmıştır. Nafia (Bayındırlık) Vekili Ali Fuat Cebesoy da heyette bulunmaktadır (Nadi, 1979: 25).

⁹ Almanlar, basın ile ilgilerini yalnızca bu davetler ile sınırlamamışlardır.¹⁰ Gezilerin

⁹ Koçak (1986: 112), Goebbels'in ziyaretinin amacının 7 Nisan 1939'da Ankara'ya Büyükelçi olarak atanan Franz Von Papen'in atanmasıyla ilgili olabileceğini belirtmektedir.

¹⁰Aslında bu davetler, Almanya açısından Türk gazetelerinde görmek istedikleri yazıların yayınlanması sonucunu doğurduğundan başarılıdır. Falih Rıfki Atay, 20 Nisan 1939'da *Ulus*'ta yayınlanan yazısında şu ifadeleri kullanmaktaydı: "...Hitler, şüphesiz bir fani vatandaşa milli kahraman vasfını kazandıran bütün hizmetleri yapmıştır. Almanya onun şahsında bütün davalarını tahakkuk ettiren bir şef bulabilmiştir". Bununla birlikte Alman hükümeti açısından istenmeyen durumlar da söz konusuydu. Heyette bulunan Hüseyin Cahit Yalçın 29 Nisan 1939'da *Yeni Sabah*'ta yayınlanan yazısında, Hitler'in heyeti kabulünde yaptığı konuşmada Atatürk'ün haksızlığa isyan ederek silaha sarılmak konusunda

düzenlendiği bu dönemde Ribbentrop ve Papen, Almanya ile ilgili objektif yazılar yazılması için Türk devlet adamlarından sık sık ricada bulunuyorlardı (Koçak, 1987: 50). Bu dönemde Türk hükümetinin aracılığı kullanılarak basın denetlenmesi, hükümete yapılan ricalarla Türk gazetecilerinin uyarılmasının sağlanması biçiminde gerçekleşmekteydi. Savaş çıkmasından sonra, ancak henüz İngiltere ve Fransa ile bir ittifak anlaşması yapılmadan önce, Almanya, Ankara büyükelçisi Franz von Papen aracılığıyla Türk basını konusundaki şikayetlerini bildirmiştir. Papen, Başbakan Refik Saydam ile yaptığı bir görüşme sırasında, basının Almanya'ya yönelik olumsuz yayınlarından şikayetlerini dile getirmiştir. Saydam ise, bizzat Hitler'in şikayetçi olduğu Türk basınındaki Alman aleyhtarı havanın giderilmesi için Başbakanlıkta bir komisyon kurulduğu haberini vermiştir. Almanların bu çabaları, 18 Haziran 1941'de Türkiye ile yapılan ortak açıklama ile amacına ulaşmıştır. Buna göre, her iki ülke basını "Alman-Türk ilişkilerine özel yer veren dostluk ve karşılıklı güven ruhuna her zaman" uyacaklardı (Glasneck: 22). Ancak Almanya'nın tüm bu çabalarına karşın, Türkiye'nin egemen çevreleri müttefik ve mihver devletler bloku arasında rüzgâra göre davranma politikası izlediklerinden, basın organlarının büyük bir kısmı İngiltere ve ABD'ye karşı düşmanca tutum almaya yanaşmamışlardır. Bununla birlikte Almanya'nın başarısı olarak nitelenebilecek kimi durumlar, kuşkusuz Türk hükümetinin "denge"ye dayalı dış politikası gereğince yaşanabiliyordu. Örneğin 1941 sonbaharında, İngiltere'den Türkiye'deki propagandasının sınırlandırılmasını istenmesi ve bundan birkaç gün sonra 17-19 Kasım 1941 tarihinde Ankara'da bulunan büyükelçi Schmidt'in başkanlığındaki Alman basın heyetinin, Türk basınının yazışmaları politikası konusunda –bunlar etkili olmasa da- verdiği öneriler (Glasneck: 22) bu çerçevede değerlendirilmelidir.

3. 1942 Gezisi

1942 yılı Almanya'nın müttefik devletler karşısında güç kazandığı bir yıldır. Aynı yıl içinde Alman hükümeti bir Türk basın heyeti ve Basın Yayın Umum Müdürünü üç haftalık bir gezi için resmi olarak davet etmiştir. Türkiye, bu daveti kabul etmiş ancak hemen ardından İngiltere ve ABD'den gelen davetlere de olumlu yanıt vermiştir.

Almanya'ya giden heyet, *Akşam* başyazarı Necmettin Sadak, *Vakit* başyazarı Asım Uş, Adana'da çıkan *Türk Sözü* gazetesi sahibi Nevzat Güven, *Cumhuriyet* gazetesinden Nadir Nadi'den oluşan ve tamamı Alman taraftarı ya da Almanya lehine yazılar yazan gazeteciler ile Basın Yayın Umum Müdürü Selim Sarper'den kuruluydu. Nadir

kendilerine ilham verdiği yönündeki açıklamasını, Hitler'in Türkiye gözünde Atatürk aracılığıyla meşruiyet kazanmaya çalıştığı biçiminde yorumlamıştır.

Nadi¹¹'nin o sırada askerlik görevini yerine getiriyor olması not edilmesi gereken bir ayrıntıdır. İsmet İnönü ve yönetimce Almanlardan para aldığı düşünülen Nadi'nin (Us 1966: 458), Almanların Rusya'ya karşı saldırıya geçtiği bir dönemde Almanya lehine en ateşli yazıları yazacağı kesindi. Türk hükümeti açısından ise 1931 tarihli Matbuat Kanununun sınırlayıcılığını Almanya lehine yazılacağı düşünülen yazılara karşı güvence kabul ederek, Almanya'ya yakın bir gazetecinin gönderilmesini kabul etmek, bu ülkeye karşı yürüttüğü politikanın bir sonucu olarak düşünülebilir.

Heyete gezinin programı, Trabya'daki Alman büyükelçiliğinde Franz Von Papen ile yenilen öğle yemeğinde bildirilmiştir. Buna göre Berlin'de birkaç gün kalacak olan gazeteciler, daha sonra Batı Almanya'yı, Fransa'nın işgal altındaki bölümünü geçecek, oradan Münih, Viyana ve Doğu cephesine geçecekti. Gezi sonunda Almanlar heyeti kontrolleri altındaki Budapeşte'ye bırakacaklardı. Burada ve Sofya'da, Macar ve Bulgar hükümetlerinin misafiri olarak ikişer gün kalacak olan heyet daha sonra trenle İstanbul'a dönecekti.

Yolculuk 16 Temmuz akşamı Sirkeci'den trenle başlamış ve 16 Ağustos'ta aynı gara dönüşle son bulmuştur.

3.1 Gazetecilerin Almanya'daki Görüşmeleri

Heyet, Berlin'e varışından sonra burada Propaganda Bakanı Goebbels ile "bir saate yakın bir süre" görüşmüştür. Nadi'nin anlattığına göre bu randevu, karşılıklı konuşma ve soru-yanıt biçiminde gerçekleşmemiş, gazetecilerin Goebbels'i dinlemekle yetindiği, bakanın da gazetecilerin sorularından özenle "kaçındığı" (Nadi, 1979: 190) bir görüşme olmuştur. Ancak gazetecinin görevinin varolan durum hakkında bilgi almak ve bu bilgileri kamuya aktarmak olduğu hatırlanırsa, Alman görüşlerine yakınlık duyan gazetecilerden kurulu bir heyetin, bakanı sorularıyla sıkıntıya sokmadığını düşünebiliriz. Batı ve Güney Almanya'da kendilerine tahsis edilen otobüsle "turistler gibi" dolaşan ve "kaplıca, banyo, kür ve eğlence yerlerine" (Nadi, 1979: 203) uğrayan bir heyetin, bu tür sorular sormasını beklemek, gazetecilik misyonu göz ardı edildiğinde, zor görünmektedir. Heyette resmi bir görevle bulunan ve Alman Dışişleri Bakanlığı Basın Bölümü Başkanı Dr. Schmidt'in özel konluğu olarak davet edilen (NA, 867.91262/3)

11 Papen, Temmuz 1939'da Nadi'yi öğle yemeğine çağırması ve "görevinde" yardım istemiştir (Nadi 1979: 33-34). Bu görev, Versailles Antlaşması sonucu Almanya aleyhine oluşan durumun haksızlığının ve Almanya'nın aslında "savaş istemediğinin" gazeteciler yardımıyla kamuoyuna anlatılmasıydı. Nadi, hem bu tarihte hem de tüm savaş boyunca bu isteği yerine getirmiş ve yazılarında birçok kez Almanya'yı savunmuş, bu nedenle özellikle *Tan* gazetesiyle kendi gazetesinin kapanmasıyla sonuçlanacak bir polemığe girmiştir. Alman Dışişleri de belgelerinde heyete katılan gazetecileri tanımlarken Nadir Nadi'nin babası gibi Alman dostu bilindiğini belirtmektedir. Bkz, Arca'yürek, 5 Kasım 1972.

Selim Sarper ise, kendileri için verilen yemeklerde yaptığı konuşmalarda kullandığı ifadeler ile Alman beklentilerini karşılar nitelikte, görünüşte farklı, ancak gazetecilerin “yapmadıkları” ya da “sormadıkları” ile gerçekleştirdikleri sonuca benzer, bir davranış biçimi sergilemekteydi.¹² Zaten, heyetten beklenen Alman Matbuat Müdürü Dr. Dietrich tarafından üstü kapalı bir biçimde bildirilmiş, heyet başkanı Sadak da bu beklentiye uygun davranılacağına sinyali vermiştir.¹³ Aslında heyetin Almanya’ya karşı pek de eleştirel olmayan tutumu, özellikle bu savaş sırasında Sovyetler Birliği’ne karşı çeşitli nedenlerle her zaman varolan kaygılarının arttığı ve tam da gezinin gerçekleştiği sırada –Temmuz, Ağustos 1942’de- Kafkasya ve Volga’ya karşı girişilen Alman saldırısı ile aynı zamana dek düştüğü bir tarihte Türk hükümeti tarafından kabul edilmesinin uygun görülmesiyle örtüşür bir nitelik taşımaktadır. Bu geziye, Nadir Nadi’nin askerliğini yaptığı bir sırada hükümet emri ve askerlikten bir ay süresince izinli sayılarak katılmasının sağlanması da, gerçekte, gezinin Türk hükümeti açısından önemini ve gazetecilik mesleği açısından değişik bir boyutunu göstermektedir. Burada, heyetteki gazetecilerden beklenen, somut durumu yansıtan haberlerin yazılmasından çok hükümetin birer temsilcisi gibi ilişkilerde bulunmak ve müttefik devletlerine karşı denge politikasının bir aracı olarak, Türk kamuoyuna mihver devletleri lehinde –ancak bunu rahatsızlık yaratacak açıklıkta yapmaktan kaçınması gerekmektedir- haberler aktararak, devletin devamlılığının sağlanması görevinin yerine getirilmesidir. Nadi de kendisinden bekleneni yaptığını yıllar sonra anılarında şu cümlelerle dile getirecektir: “Savaş karşısındaki durumumuzun politik koşullarını göz önünde tutmakla beraber, gördüklerimden edindiğim izlenimleri, elimden geldiğince objektif kalmaya dikkat ederek okurlarıma anlattım.” (Nadi, 1979: 220).

3.2 İzlenimler ve Kamuoyuna Etkisi

Gazetecilerin bu gezide edindikleri izlenimler, Almanya’nın propaganda etkinliklerinin, bu ülke lehine istenilen sonuçları verdiğini gösterir niteliktedir. Heyet Başkanı Sadak,

12 Sarper, konuşmalarını şu cümle ile bitirmekteydi: “...Bu anlamda kadehimi, Alman halkının ve onun Führer’inin sıhhatine kaldırıyorum” (Aktaran: Nadi, 1979: 205).

13 22 Temmuz 1942’de *Ulus*’ta yayınlanan bir habere göre Dr. Dietrich’in “...Basın iki milletin his ve düşüncelerinin tercümanıdır. Alman basını bu vazifeyi şimdiye kadar idrakli bir surette yapmış, daima Alman milletine Türk milletini olduğu gibi göstermeye çalışmıştır. Türk basınının da Alman milleti hakkında aynı niyetle muttasıf olduğu kanaatindeyim” sözlerine karşılık Sadak, “Türk heyeti harp içinde olan bir memlekette bulunduğunu hiçbir zaman unutmamaktadır. O harp ki belki tarihin en büyük harbidir. Bundan dolayı, bu ziyaretinde büyük bir milletin gösterdiği gayretler hakkında bir fikir edinmeyi en asil bir vazife olarak telakki etmektedir. Şimdi olduğu gibi hiçbir zaman da düşman olarak karşı karşıya geçmemiş olan Alman ve Türk milletlerini bu dostluk bağı birleştirmektedir” demiştir.

daha gezi devam ederken Berlin’de verdiği demec̄te, Alman ordusu mensuplarının gazetecilere, “çok muhabbet gösterdiklerini” söylemişti. Asım Us ise dönüşte Başbakan Rüştü Saraçoğlu’na sunduğu raporda, Türk gazetecilerinin “Almanya’da, Macaristan’da ve Bulgaristan’da büyük dostluk tezahüratı ile karşılandıklarını” yazmıştır (1966: 541).¹⁴ Us, döndüğünde yazdığı yazılarda “harp içinde olan Almanya’da artık işsizlik denilen şeyin hatırasının” bile kalmadığı, beş sene önce “bir tek fabrika bacası olmayan” ve “nasyonal-sosyalist idare altında”¹⁵ fabrika şehirleri kurulduğu ve hepsinden önemlisi “Almanya’nın harp mahrumiyetlerinin tesiri altında öyle birkaç senede çökeceğini farz edenlerin”¹⁶ aldandığı konusunda okuyucularını bilgilendirmektedir.

Sadak, geziyi, “bütün bu yolculuktan üzerimizde kalan ve hemen yazmayı vazife bildiğim ilk tesir, bize gösterilen büyük dostluk, her tarafta karşılaştığımız tarifi güç izzet ve ikramdır”¹⁷ ifadeleriyle Türk kamuoyuna özetlemektedir. Aynı yazıda, bu “izzet ve ikramın” gazeteci kişiliklerine değil *Türklüklerine* gösterildiğini belirtmektedir. Ancak bundan bir gün sonra yayınlanan yazısı bir anlamda daveti, yani Almanların propaganda çabalarını boşa çıkarmaktadır. Bu yazıda Sadak, savaş sırasında yolculuğa çıkmanın zorluklarından ve çektikleri sıkıntılardan söz etmektedir.¹⁸

Nevzat Güven’in yazıları ise, “tüm objektiflik çabalarına rağmen”¹⁹, Almanlara duyduğu hayranlığı Türk kamuoyundan gizlememekte²⁰, gezi boyunca kendilerine gösterilen yakın ilginin “dostlarımızın Türk milletine duydukları büyük alakanın bir tezahürü”²¹ olduğunun altını çizmektedir.

Cumhuriyet’te 19-30 Ağustos tarihleri arasında Almanya: 1942 isimli bir yazı dizisi

14 Us, bu düşüncesini 18 Ağustos 1942 tarihli *Vakit*’te okuyucularıyla da paylaşmıştır.

15 *Vakit*, 21 Ağustos 1942.

16 *Vakit*, 22 Ağustos 1942.

17 “Harp Ortasında Bir Aylık Yolculuktan Dönüş”, *Akşam*, 17 Ağustos 1942.

18 Sadak memnuniyetsizliğini şu cümlelerle dile getirmiştir: “Rahatsız bir vagona, küçük bir istasyonda kızgın güneş altında saatlerce bekledikten başka, aç ve susuz kalma tehlikesi de vardı.

...Bu zamanda yolculuğun -hangi şartlar altında olursa olsun- bütün zorluklarını ve tatsızlığını burada anlatmak imkansızdır...” bkz, “Seyahat Etmeyiniz”, *Akşam*, 18 Ağustos 1942. Aslında Sadak, Almanların propagandasını yapmaya çok uygun bir gazeteci değildir. 1940 yılında Fransa ve İngiltere’ye yaptığı basın gezisinin ardından bu savaşın “demokrasi ahlakının sağlamlığı kadar asilliğini ispat” ettiğini yazmıştır (Bkz, “Demokrasilerin Ahlakı Asaleti”, 30 Ocak 1940, *Akşam*).

19 “Savaştaki Almanya”, *Türk Sözü*, 21 Ağustos 1942.

20 Güven, 22 Ağustos 1942’de yayınlanan ve “Alman Propaganda Nazırı İle Görüşme” başlığını taşıyan yazısında okuyucu üzerinde olumlu izlenimler bırakması muhtemel bir ifade kullanmıştır: “...Karşımızda hakiki bir centilmen zevki ile giyinmiş, kibar, çok sevimli, zeki ve parlak gözler ile insanın içine bakan bir adam oturuyordu.... Nazik birkaç cümle ile bizi selamladıktan sonra konuşmaya başladı. Hayranlık verecek bir kolaylıkla konuşuyordu. Elli dakika durmadan konuştu ve ben bir tek kelime Almanca anlamadığım halde onu zevkle dinledim.”

21 Nevzat Güven, “Savaştaki Almanya”.

yayınlanmıştır. Ancak askerliğini yaparken özel izinle geziye katılan Nadi, gezi dönüşü yine özel izinle ve kendi imzasıyla “Yarıncı Avrupa’ya Dair Düşünceler” isimli bir yazı dizisi de yayınlamıştır.

B) Fransa, İngiltere ve ABD Hükümetlerince Düzenlenen Geziler

Müttefik devletler de savaş süresince gazetecileri ülkelerinde ağırlamak üzere, farklı zamanlarda, birçok gezi davetini Türk hükümetine resmi olarak bildirmişlerdir. Savaşın başlamasından sonra da ilk girişim, İngiltere ve Fransa tarafından yapılmıştır. Bu iki ülke, Almanya’nın savaştan önce başlattığı geniş propaganda faaliyetleri karşısında bir anti-propaganda faaliyetine girişmişlerdir. Bir yandan hükümeti, bir yandan da basın yoluyla Türk kamuoyunu kazanmak için çaba göstermişlerdir. Nisan 1939’da İtalya ve Almanya’nın Balkanlar’daki faaliyetlerinden Türkiye’nin endişeye kapılması, bu propaganda girişimlerini kolaylaştıran bir etken olmuştur. 4 Mayıs tarihinde İngiltere ile ortak bir deklarasyon imzalamış ve bu deklarasyon 12 Mayıs’ta ilân edilmiştir. 23 Haziran 1939’da Fransa ile imzalanan deklarasyonun ardından 19 Ekim 1939’da Türk-İngiliz-Fransız İttifak anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasından sonra taraf devletlerin basınında karşılıklı övücü yazılar yayınlanmış (Güvenir, 1991: 151) ve İngiltere ile Fransa’nın Türk basını üzerindeki politik yönlendirme amaçlı etkinlikleri artmıştır.

1. 1940 Yılında Fransa ve İngiltere Tarafından Ortak Düzenlenen Gezi

Şubat 1940’ta Fransa’da Daladier hükümeti, Almanya’ya karşı kurulan Maginot hattını gezdirmek üzere bazı Türk gazetecilerini Paris’e davet etmiştir. Türk hükümeti de izlemeye başladığı müttefik yanlısı politika nedeniyle bu daveti kabul etmiştir.

Paris’e giden basın heyetinde *Cumhuriyet* başyazarı Nadir Nadi, *Ulus* başyazarı Falih Rıfkı Atay, *Akşam* başyazarı Necmettin Sadak, *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, *Tan* başyazarı Zekeriya Sertel ve Anadolu Ajansı’ndan Muvaffak Menemencioğlu bulunmaktadır. Emekli orgeneral İzzettin Çalışlar da heyete katılmıştır. Reşat Nuri Güntekin de davetliler arasındadır (Nadi, 1979: 56). Heyette bulunan gazetecilerden Zekeriya Sertel’e göre, davetin amacı Türk gazetecileri üzerinde “Fransa’nın kuvvetli olduğu inancını uyandırmak ve bunu kamuoyuna” bildirmelerini sağlamaktır (Sertel, 1968: 226).

Heyet, 2 Şubat 1940’ta Belgrat’ta toplanacak olan Balkan Antantı Konseyi’ni de izleyecekti. Bu nedenle Dışişleri Bakanı Rüştü Saraçoğlu ile birlikte Ocak ayının son günü yola çıkmıştır. Saraçoğlu’nu Belgrat’ta bırakan heyet, İtalya ve İsviçre üzerinden Paris’e geçmiştir. Burada gazeteciler, ilk önce Bourbon Sarayı’nda Meclis Başkanı

Edouard Herriot tarafından kabul edilmişlerdir. Buradan ayrıldıktan sonra Luxemburg Sarayı'nda Senato Başkanı Jenneney ile görüşmüşlerdir. Jenneney görüşme sırasında Türk milletinin kahramanlığını ve dostlarına gösterdiği bağlılık duygularını överken, heyet adına söz alan Yalçın Türklerin Fransa'dan çok şey öğrendiğini, her iki ulusun da özgürlüğe sevdalı olduğunu, hürriyet düşmanlarına karşı hürriyeti kurtarmak uğruna silaha sarılan Fransa ve İngiltere'nin Türkiye'ye güvenebileceğini belirtmiştir. Türkiye, "günü geldiğinde Müttefikler safında canla başla" çarpışacaktı. Jenneney'in övgüleri Türkiye'yi yanında savaşa çekmek için Türk basını ve dolayısıyla kamuoyunu etkilemeyi amaçlayan Fransa'nın istekleriyle örtüşmektedir. Ancak savaşa girmekten çekinen bir ülke açısından düşünüldüğünde, bu ülke basınına temsilen Fransa'da bulunan Yalçın'ın söyledikleri ilgi çekicidir. Nadi, bu tutumuyla Yalçın'ın "biraz ileri gittiğini" ve "kendi düşüncelerinden sorumlu bir yazar gibi değil, bütün Türk ulusu adına Fransız dostlarımıza söz verir gibi" konuştuğunu düşünmektedir (Nadi, 1979: 62). Bununla birlikte davetin, Türk hükümetinin izlemeye başladığı müttefik taraftarı dış politika çerçevesinde kabul edildiği unutulmamalıdır. Fransızlar heyete Paris'teki temaslarından sonra Maginot hattını gezdirmişler, savaş hazırlıklarını göstermişlerdir (Sertel, 1968: 226).

İngiltere ise kendisi ile imzalanan deklarasyondan yaklaşık bir yıl sonra, bir Türk parlamento ve basın heyetini incelemelerde bulunmak üzere davet etmiştir. 7 Mayıs 1940 akşamı Milli Savunma Bakanı Naci Tınaz başkanlığında Semplon Ekspresi ile Sirkeci'den yola çıkan heyette, General Refet Bele, Nadir Nadi, Hüseyin Cahit Yalçın, Falih Rıfkı Atay, Necmettin Sadak, Asım Us, Ahmet Şükrü Esmir, Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper, Anadolu Ajansı Genel Müdürü Muvaffak Menemencioglu, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden Şekip Engineri bulunmaktadır. Londra'da, politikacı ve askerlerle çeşitli görüşmeler gerçekleştirilmiş ve gazeteciler, onurlarına verilen çeşitli yemek davetlerine katılmışlardır. Programda, kara, hava ve deniz kuvvetleri okulları ile silah fabrikalarının ziyareti bulunmaktaydı.

2. 1942 Gezisi

Almanya'nın kontrolü altındaki bölgelere düzenlediği basın gezisine karşılık olmak üzere İngiliz ve Amerikan hükümetleri de, Türkiye'den bir basın heyetini, kendi kontrolündeki bölgeleri gezdirmek ve savaş endüstrilerini göstermek üzere davet etme kararı almışlardır. İngiliz hükümetinin bu kararı alması, Almanya'nın bir gazeteci grubunu davet ettikleri haberinin Ankara büyükelçiliğinden merkeze bildirilmesi ve bunun ardından elçilik, Enformasyon Bakanlığı ve British Council arasında geçen birtakım yazışmalar sonucu gerçekleşmiştir.²²

²² Elçi Knatchbull Hugcusson gezi davetinin Almanya'ya karşılık olarak yapıldığının hissettirilmemesi

ABD hükümetinin daveti ise, kendi elçiliği ile yazışmalarının devam ettiği bir sırada İngiliz davetinden haberdar olmaları üzerinedir. ABD hükümetince yapılan gezi davetinin başlangıcı 27 Mayıs 1942 tarihine kadar gitmektedir (NA, 86791262/1). Bu tarihte ABD'nin Ankara Büyükelçiliğinden Washington'a giden ve dönemin Basın Birliği Başkanı Falih Rifki Atay'dan²³ alınan bilgilere dayandırılan bir yazı, Almanların bir grup önemli Türk gazetecisini isimlerini de vererek davet ettiğini bildirmektedir. Yazıda Türk hükümetinin, geçmişte benzer gezilerin İngiltere ve Fransa'ya da yapıldığını göz önünde bulundurarak daveti kabul ettiği, Amerikan hükümetinin de belki benzer bir teklifte bulunmak isteyebileceği ve eğer böyle bir davet yapılacaksa bunun hükümetçe değil, Amerikan Gazetecileri Derneği tarafından önerilmesinin daha uygun olabileceği belirtilmektedir. 24 Haziran 1942'de yine Ankara'dan gönderilen yazıda ise *politik etki yaratma amacı* taşıdığı belirtilen bu davetin, en az beş en fazla on gazeteci ile başarıya ulaşacağı ifade edilmiştir (NA, 867.912117/1).

Amerikan hükümeti kısa bir süre devam eden yazışmaların ardından beş Türk gazetecisini davet etmeye karar verir. Ancak davet, büyükelçiliğin önerdiği gibi Ulusal Basın Birliği tarafından yapılacaktır. Davet Türk hükümetine bildirilmeden önce İngilizlerin de benzer bir gezi için Türk hükümetiyle görüşmeler yaptığının haber alınmasıyla birlikte Amerikan hükümeti, bu heyete katılacak gazetecilerin Amerika'ya da davet edilmesi kararını alır. Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta, Türk hükümetinin göndereceği gazetecileri kendisi tarafından seçilmesi konusunda sürdürdüğü tavrın, Amerikan Dışişleri belgelerine göre (NA, 867.91211/7), bu defalık dikkate alınmamasının mümkün olduğunun belirtilmesidir. Böylece heyeti oluşturacak gazeteciler İngiltere'yi gördükten sonra Amerika'ya da gidebileceklerdir.

İngiltere ve ABD hükümetlerince düzenlenen geziye, *Vatan*'ın sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman, *Tan* başyazarı Zekeriya Sertel, *Ulus*'un dış politika yazarı Ahmet Şükrü Esmel²⁴, *Yeni Sabah* başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ve *İkdam* başyazarı Abidin Daver'den oluşan bir basın heyeti katılacaktır. Heyetin başkanlığını İngiliz sempatizanı Yalçın yapmaktadır. Heyetteki gazetecilerin tümü yazdıklarında müttefik devletlerinden yana ve Nazizme uzak bir tutum benimsemişlerdir. Gerçekten de İngiliz Dışişleri belgelerinde bu gazeteciler için "hepsi az ya da çok İngiliz taraftarıdır" (PRO-FO 371

için sonbaharda yapılmasını önermiş, ancak Dışişleri Bakanlığı bu teklifi reddetmiştir. British Council ise davetin, kültürel bir gezi olmaması nedeniyle Enformasyon Bakanlığı'na yapılmasını istemiştir (PRO-FO 371 33403 R 3803).

23. Atay, Amerikalılara Almanların davetine katılmak istemediğini ancak Türk hükümetinin göndereceği gazeteciler arasında kendisinin olduğunu bildirmesinden dolayı, geziye katılacağını söylemiştir. NA, 86791262/1.

24. 1941 Haziran ayında. Alman Dışişleri Bakanlığı Türk basını hakkındaki gözlemlerini anlatırken Esmel'i CİMP'nin resmi yayın organı *Ulus* gazetesinde devamlı müttefikler lehine yazı yazan bir gazeteci olarak tanımlamaktadır (Koçak, 1986: 189).

33403 R 6003/3458/44) denilmektedir. Amerikan Dışişleri Arşivi'ndeki belgelerde de heyete katılan gazetecilerden Sertel hariç tümü için olumlu görüşlere rastlanmaktadır. Esmer için azimli ve dengeli bir yazar, Yalman için "yetenekli" Yalçın için belki de Türkiye'nin en ünlü yazarı deyimi kullanılmaktadır. Daver hakkında yorum yapılmamış, yalnızca parlamento üyesi olduğu ve *Ulus*'ta da yazdığı belirtilmiştir. Sertel için yazılanlar ilgi çekici niteliktedir. Liberal ya da Türk liberallerinin lideri olarak tanımlanmaması gerektiği, yabancı düşmanı olduğu belirtilmekte ve "bir muhalif" olarak tanımlanmaktadır (NA, 867.91211/17). Ancak Sertel'in, Alman aleyhtarı yazıları nedeniyle Türk hükümeti açısından tercih edildiği düşünülebilir.²⁵ Bu durum, Mihver ülkelerinin aynı yıl verdiği davete katılan gazeteciler için de geçerlidir. Fransa ve İngiltere tarafından 1940 yılında düzenlenen her iki geziye katılan gazetecilere bakıldığında, Nadir Nadi dışında kalan gazetecilerin savaşın başlamasından önce de Almanya'ya karşı olumsuz bir tutum içinde olduğu gözlenir (Güvenir, 1991: 151). 1942 yılında her iki tarafça düzenlenen gezilerde ise, Türk hükümetinin yalnızca bu devletlere yakın olan gazetecileri görevlendirdiği görülmektedir.

Yolculuk Toros ekspresiyle Adana'ya hareketle başlamıştır (Yalman, 1997: 1165). Yola çıkılmadan önce, basın heyeti onuruna, Amerika sefiri tarafından İstanbul Belediye Gazinosu'nda bir veda yemeği verilmiştir. Veda yemeği İstanbul ile sınırlı kalmamış, Ankara'da da İngiliz elçiliğince, Başbakan Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanının da katıldığı bir yemek düzenlenmiştir.²⁶ Burada heyete, İngiliz elçiliği basın ataşesi Tristram'ın Londra'ya kadar refakat etmekle görevlendirildiği bildirilmiştir. Ankara'dan Adana'ya geçen heyet, 21 Ağustosta buradan uçak ile hareketle geziye başlamışlardır (Yalman, 1943: 8). Yolculuk, geziyi düzenleyen ülkelerin tüm "iyi niyetli" çabalarına rağmen, savaş koşulları nedeniyle, zor ve zahmetlidir. Heyet, İngiltere'ye gidebilmek

25 Sertel'in 19 Ekim 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız İttifakı'nı destekleyen yazılar yazdığı (bkz. *Tan*, 21 Ekim 1939), diğer bir deyişle müttefikler yanında yer aldığı unutulmamalıdır. Kızı Yıldız Sertel, anılarında bu durumu şöyle özetlemektedir: "*Tan kesinlikle müttefikler cepesindeydi. Böyle olduğu için de birden babamın İngiliz ve Amerikan gazetecileri ile ilişkileri arttı. Zaten bizim evde yaşayan eniştem, A.P'nin Türkiye'deki harp muhabiri olmuştu. İngiliz Basın Ataşeliği de babama çok önem veriyordu. Babam artık çok tecrübeli, kulağı çok delik bir gazeteci olmuştu. Temaları çok genişti. Türkiye'yi içeriden tanıyan, özel kaynakları olan bir başyazar bu yabancı gazeteciler için bulunmaz bir kaynaktı. Bu sebepten, bizim ev bir nevi yerli ve yabancı gazetecilerin yuvası haline gelmişti*" (Yıldız Sertel, 1990: 56). Sertel, yazdığı yazılar nedeniyle Almanya'nın değişik yollardan Türk basınına kontrol altına alma çabalarında da Almanya'ya "rahatsızlık veren gazeteci" konumundadır. Sertel'in sahibi olduğu *Tan* Alman düşmanı gösterilerek hükümet tarafından kapatılması için çaba gösterilmiş, bu gazeteye verilen ilân ve reklamlar kesilmiştir. Ancak *Tan*'ın Alman aleyhtarı yazılarının devam etmesi ve yapılan baskıları açıklamaması (Bkz. *Tan*, 25 Kasım 1939), Bayer firması tarafından gazeteye verilen ilânların kesilmesi sonucunu doğurmuştur (Bkz. Koçak, 1987: 50). Bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, ABD yönetimince liberal kabul edilmeyen Sertel'in, Türk hükümetince söz konusu davet için kurulan heyete seçilmesi aslında sürpriz değildir.

26 Vatan, 22 Ağustos 1942.

için Suriye ve Mısır yoluyla önce Afrika'ya, daha sonra Afrika'yı ortasından geçerek Lagos'a ve buradan Batı Afrika'yı dolaşarak Portekiz'e ve buradan Londra'ya ulaşmıştır. Heyet, 1 Eylül tarihinde Londra'da "büyük bir merasimle"²⁷ ve "Haberler Nazırlığı Parlamento Müsteşarı" tarafından²⁸ karşılanır. İngiliz hükümeti "dostluklarını gösterme" niyetli propaganda düzenlemelerinde çok başarılıdır. Hemen ertesi gün *Times*'da yayımlanan makale, Türk gazetecilerinin ve dolayısıyla okuyucularının çok ilgisini çekecektir. Yazı, ülkelere gelen Türk gazetecilerinin kendi politikasını desteklemelerinden duyduğu memnuniyeti şu cümlelerle dile getirmektedir: "Misafirlerin hepsi, Anglosakson siyasetine ve gayelerine sempati gösterdiklerini her zaman ispat etmişlerdir. Şu buhranlı zamanda buraya gelmeleri büyük bir mânâ ifade eder". Ancak bu memnuniyet karşılıksız değildir. Esmer, İngiltere'nin savaşı kazanmak için gösterdiği azmin "her zamandan daha kuvvetli" olduğunu açıklayarak heyetin ve aslında Türk hükümetinin memnuniyetini dile getirmiştir.²⁹

Heyete İngiltere'de kendileri için Savaş Enformasyon Bölümü tarafından düzenlenmiş (Yalman, 1997) program çerçevesinde hava, kara ve deniz kuvvetlerine ait askeri fabrikalar ve askeri okullar gezdirilmiştir. Ancak ülkenin "savaş gayretlerini" göstermekle yetinmeyen İngiltere, Enformasyon Bakanlığının dışarıdaki kültür propagandası ile ilgilenen British Council tarafından organize edilen ve Türk gazetecilerin üzerinde derin etki bırakan çeşitli ziyaretleri de programa katmıştır. Bunlar arasında Reuters Haber Ajansı ve BBC'nin ziyareti, İngiliz basın mensupları ile yapılan çeşitli toplantı ve yemekler ile Daver ve Sertel'i gözyaşları içinde bırakan bir film gösterimi³⁰ bulunmaktadır. Churchill, Dışişleri Bakanı Eden ve İşçi Partisi Başkanı Sir Stafford Cripps ile yapılan görüşmeler de gazeteciler üzerinde etkili olmuştur. İngilizler arasında kendilerini evlerindeymiş gibi hissedilen³¹ Türk basın heyeti, 29 Eylül'de, gezilerinin İngiltere kısmını tamamlayarak Amerika'ya gitmek üzere yola çıkmışlardır. Bu ülkeden ayrılırken bir gazeteci ile yaptıkları görüşmede yaptıkları ortak açıklama, İngilizlerin propaganda faaliyetlerinin başarısını gösterir niteliktedir. Açıklamada, Büyük Britanya'da gördüklerinin beklentilerinin çok ötesinde olduğunu, gösterdikleri savaş gayretinden nasıl bir güç doğduğuna tanık olduklarını ve

27 *Vatan*, 2 Eylül 1942; *Ulus* 3 Eylül'de Londra'nın Türk gazeteciler heyetinin gelişine sevindiği haberini vermektedir.

28 *Ulus*, 2 Eylül 1942.

29 *Yeni Sabah*, 3 Eylül 1942.

30 Söz konusu film, *Cowards'ın In Which We Serve* isimli filmidir (Bkz., , PRO-FO 371 33403). Filmde, ulusal birliğin sağlanması için aynı gemide sınıf farkı gözetmeksizin savaşan insanlar anlatılmaktadır (Bkz. Leif Furhammar ve Folke Isaksson, 1971) –İngiltere gibi sınıf farklılığına dayanan bir toplumda bu türden bir davranış gazetecileri duygulandırmıştır.

31 Bkz., Hüseyin Cahit Yalçın'ın 20 Eylül 1942'de *Vatan*'da yayımlanan beyanatu.

müttefiklerin mutlaka kazanacaklarına duydukları inancı³² belirtmişlerdir. Ancak ortak yapılan bu açıklamanın yanı sıra, heyetteki beş gazetecinin gazetelerinde yayınlanmayan ve Hüseyin Cahit Yalçın tarafından yapılan bir açıklama daha bulunmaktadır. Yalçın'ın Londra'dan ayrılırken yaptığı konuşma, "Almanya'nın siyasi tavizler elde etmek için son zamanlarda Türk hükümeti üzerinde doğrudan doğruya ve bilvasıta baskı" yaptığı üzerinedir.³³ Bu konuşma Almanların rahatsızlık duymasına neden olmuş ve DNB haber ajansının Ankara temsilcisi, yetkili Türk makamlarına başvurarak bu sözlerin doğruluğunu sormuşlardır. Türkiye'nin verdiği yanıt Yalçın'ın dediklerinin asılsız olduğu yönündedir.³⁴ Yalçın da Türkiye'ye dönüşünde yazdığı yazıda böyle bir açıklamada bulunmadığını bununla birlikte, *Daily Telegraph*'a yazdığı bir makalede Almanya'nın Türkiye'ye yaptığı müttefik aleyhtarı baskılardan söz ettiğini belirtmektedir.³⁵ İngiliz belgelerinde United Press'e dayandırılan açıklama da –ki buna göre Yalçın Amerika'ya ulaştıktan sonra Türk duygularının yüzde yüz Alman karşıtı olduğu yönünde beyanatta bulunmuştur (PRO-FO 371 33403 R 6611)- benzer nitelikler taşımaktadır. Bununla birlikte, Yalçın'ın Almanya'yı değişik ölçülerde rahatsız eden çeşitli konuşmaları ortadadır³⁶ ve Türk Dışişleri Bakanlığının bu olaydan sonra Anadolu Ajansı'na gazetecilerin Britanya'yı ziyareti sırasında yazdıkları haber ve yorumların yayınlanmaması yönünde verdiği direktif (PRO-FO 371 33403 R 6688), Türk hükümetinin bu konudaki hassasiyetini göstermektedir. Bu direktiften yaklaşık on gün sonra *Tan*'da çıkan bir haber de, gazetecilerin izlenimlerini kısaca ve ortak olarak yazma kararı aldıklarını bildirmektedir. Bu karar, heyetin yaptıkları ile ilgili A.A'ya verilen direktifin kamuoyuna farklı bir biçimde duyurulması olarak okunmalıdır.

Heyet, İrlanda'ya uğradıktan sonra 2 Ekim 1942'de Milli Basın Kulübünün misafiri olmak üzere ABD'ye varır. Bu ülkede de İngiltere'de olduğu gibi, ülkenin savaş hazırlıklarını öğrenmek üzere ordu kampları, deniz tesisleri, askeri fabrikalar gezilir. Bu sırada yanlarında refakatçi olarak ise, Washington eski gazetecilerinden Tom Wringley bulunmaktadır.³⁷ General Motors, Ford ve Chrysler fabrikalarındaki teknoloji

32 *Tan*, *Vatan* ve *İkdam* 29 Eylül 1942. *Vatan* gazetesinde haber Ahmet Emin Yalman'ın açıklaması olarak verilmiştir.

33 Hüseyin Cahit Yalçın, "Gürültü Koparan Bir Makale", *Yeni Sabah*, 4 Aralık 1942.

34 *Tan*, 24 Ekim 1942.

35 *Yeni Sabah*, 4 Aralık 1942.

36 Örneğin 8 Eylül 1942 tarihli ve FO 371 33403 R 6003/3458/44 numaralı İngiliz belgesinde Yalçın'ın öğle yemeğinde yaptığı konuşmada İngiltere'nin kazanacağından emin olduklarını dile getirdiği belirtilmektedir. Her fırsatta müttefiklerin kazanacağı yönünde konuşmalar yapılması ve gazetecilerin giderek Almanya ile İngiltere'yi kıyaslamalarının artması (Bkz, PRO- FO 371 33403 R 3863/3455/44), Almanya açısından rahatsızlık vericidir.

37 *Tan*, 2 Ekim 1942; Ahmet Emin Yalman bu geziyi anlattığı *Havalarla 50.000 Km* (Cilt-2, s.25) isimli kitabında, kendilerine dil bilmeyen bir yardımcı verilmesinden şikayet etmektedir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı belgelerinde ise, bu ülkede yaşayan bir Türk kızının Türk gazeteciler grubunun ABD'ye

gazeteciler açısından ilginçtir. Başkan Roosevelt'in kendilerine ayırdığı "On beş dakika"³⁸ ise gazeteciler açısından büyük bir öneme sahiptir. Gerçi başkan, heyete ayırdığı bu süre boyunca gazetecilerin "bir kelime"³⁹ etmelerine fırsat tanımadıysa da, gazetecilerin meslekleri açısından sıkıntı duymalarını gerektirecek bir durum yaratmamıştır. Çünkü sormak istenilen soruların yanıtlarını kendiliğinden vermiştir.

2.1 Gezinin Türk Kamuoyuna Yansıtılışı

"Müttefik devletlerin harp gayreti hakkında canlı bir fikir edinmek üzere Türk gazetecilere imkan vermek" bildirilen davet gerekçesidir (Yalman, 1997: 1164). Heyete katılan gazeteciler de, bu gerekçeye inanmış ya da en azından kabul etmiş görünmektedirler. Bu benimseyiş, geziyi düzenleyen ülkelerin beklentilerini daha ilk günden karşılamaya yetecek nitelikteki yazıların yazılmasına neden olmuştur. İlk yazı, heyetin başkanlığını yapan Hüseyin Cahit Yalçın tarafından kaleme alınır ve 19 Ağustos'ta *Yeni Sabah*'da yayınlanır. Yazıda, kendilerinden önce Almanya'ya giden Türk gazeteci grubunun yazıları kaynak gösterilerek, heyetin rahat ettirilemediğini⁴⁰ belirtmekte ve İstanbul'da Almanlar tarafından yayınlanan *Türkische Post*'ün Türk gazetecilerinden bir grubun İngiltere'ye gitmelerinden duyduğu hoşnutsuzluğu ortaya koyan yazılar yazmalarını eleştirmektedir. Bunu Daver'in *İkdam*'da yayınlanan yazısı izler. Yazıda "...Anglo-Sakson memleketlerini harp içinde görmek ve gördüklerini Türkiye efkârı umumiyesine bildirmek vazifesi ile" yola çıkan gazetecilerin, bu vazifeyi yerine getirirken "bitaraf Türkiye'nin bitaraf gazetecileri" olduklarını unutmadan yapacaklarının⁴¹ altı çizilmektedir. Böylece İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin

geldiğini öğrenmesi üzerine kendilerine rehberlik etmek için Dışişleri Bakanlığına başvurduğunu gösteren bir mektup bulunmaktadır (Bkz, NA, 867.91211/13) Bu kız, Sertel'in o sırada Amerika'da öğrenim görmekte olan kardeşi Belkis Halim'dir.

38 Zekeriya Sertel, "Reis Roosevelt'in Nezdinde On Beş Dakika", *Tan*, 6 Ekim 1942.

39 Zekeriya Sertel, y.a.g.y.

40 18 Ağustos 1942'de Sadak'ın *Akşam*'da yayınlanan "Seyahat Etmeyiniz" başlıklı yazı, "Almanlar, misafir çağırıldıkları Türk gazetecilerine elbette askeri ve idari muvaffakiyetleri hakkında yüksek bir fikir vermek isterlerdi. Bunun için ellerinden geleni esirgemeyecekleri kendilerinin nezaketinden ve misafirperverliklerinden beklenirdi. Böyle olduğu halde zavallı Sadak'ı rahatsız vagon içinde ve kızgın güneş altında hâli bir istasyonda aç susuz bekletirlerse, yani bekletmemek imkanını bulamayacak kadar aciz görünürlerse, istila veya nüfuz altında tuttukları memleketlerin alelade ahalisinin neler çektiğini düşünmek icap etmez mi? Demek ki herkes Alman istilasının başlarından kalkmasını, bir kâbustan kurtulmak ister gibi ıstırap içinde bekliyor..." Hüseyin Cahit'in 19.8.1942 tarihli "Hayırlı Seyahatler" yazısını kaleme almasına neden olmuştur.

41 Abidin Daver, "Anglo-Sakson Aleminde Doğru", *İkdam*, 21 Ağustos 1942; 3 Eylül tarihinde *Tan*'da yayınlanan bir haber de benzer ifadeleri kullanmaktadır: "...Son günlerde başka Türk gazetecilerinden mürekkep bir heyet de Almanya'yı ziyaret ederek, bu memleketin hakiki durumu hakkında bir fikir

amaçladığı biçimde, kamuoyu gözünde, gezi sırasında yazılacak haber ve yorumların tarafsızlığı güvence altına alınmak istenmektedir. Gazetecilerin tarafsız olduklarının altını çizmelerindeki diğer bir neden, kanımızca, Türk hükümetinin bir anlamda resmi görevlisi gibi geziye katılmış olmalarıdır.

Sertel ise, “Yola Çıkarken” başlığını taşıyan ve özellikle ABD hükümetini memnun edecek bir yazı ile okuyucularına yola çıktığı haberini vermiştir.⁴² Söz konusu yazı, ABD’nin Ankara büyükelçiliğince Washington’a bildirilmiş ve Washington’un gazetecilerin gezi sırasında ve sonrasında “kamuoyunu ve Türk resmi çevrelerini derinden etkileyeceğine olan inancı”ni pekiştirmiştir (NA, 867.91211/10). Yalman, okuyucularına veda niteliğinde bir yazı kaleme almamakla birlikte yıllar sonra yayımladığı anılarında, “Türkiye’nin müttefiklerin zaferine inanmasına Batı’da değer verilmesi ve Rauf Orbay’ın Londra’da yarattığı havanın bütün hür dünyada itibarımızı yükseltmesi nedeniyle beş gazeteci”nin davet edildiğini yazarak, kendilerine bildirilen nedeni nasıl özümseediğini göstermektedir (Yalman, 1997: 1164). Hükümetin resmi görüşünü temsil eden *Ulus* adına heyet katılan Esmet’in, gidişlerini haber veren bir yazısı yoktur. Bunun yerine, *Ulus*’ta gazetecilerin gezisi ile ilgili çeşitli haberler verilerek okuyucunun bilgilendirilmesi tercih edilmiştir.⁴³ Bu durum, *Ulus*’un ve hükümetin dış politikasının niteliği düşünüldüğünde doğaldır. Hükümet, diğer gazetelerde geziye çağırılmanın memnuniyetini yansıtan gazetecilerin yazılarını doğrudan denetlemeye gerek görmemektedir; ancak C.H.P.’nin yayın organı olarak bilinen gazetede, dış politikasını tehlikeye atacak nitelikte yazılar yazılmasına izin vermemiştir.

İngiliz Dışişleri belgelerinde ilk günlerde gazetecilerin çok suskun olduklarını belirtmelerine rağmen (PRO-FO 371 33403 R 3863/3455/44), bu sırada müttefik devletlerin savaşı kazanacağı yönünde haberler ve yorumlar (*Yeni Sabah*, 6 Eylül 1942; *Tan*, 18 Eylül 1942) Türk gazetelerinde çıkmaya başlamıştır. İngilizlerin heyete gösterdikleri yakın ilgi⁴⁴, kendi basınlarından Türk konuklarına yansıyan ama aynı zamanda “saklayacak bir şeyleri”⁴⁵ olmadığını da altını çizen “dostluk havası” ve

edinmiştir. Tarafsızlığa büyük bir kısıpçlıkla bağlı olan Türkler, İngiltere’nin hakiki durumu hakkında da fikir sahibi olmak istemişlerdir.”

42 “Büyük bir dünya seyahatine çıkıyoruz. Altımızda tayyare ...dünyayı dolaşacağız ve okuyucularımıza demokrasilerin harp gayretleri etrafında malûmat toplamaya çalışacağız. Bununla beraber seyahatimizin en meraklı kısmı Amerika olacaktır. Çünkü Amerika Türk okuyucusu için havsalaya sığmayan birtakım mübalağlı ve esrarlı rakamlar memleketidir.... Fakat hakikatte Amerika nasıl muazzam harp kudretinde, harbi kazanmak için neler yapmaktadır ve harp sonrası dünya hakkında neler hazırlamaktadır. Bunun hakkında tam bir fikrimiz yoktur.” *Tan*, 27 Ağustos 1942.

43 *Ulus*, 15 ve 22 Ağustos 1942.

44 Ahmet Şükrü Esmet’in *Ulus*’da 6 Eylül 1942’de çıkan haberine göre Türk gazetecileri, “...Her tarafta candan kabul” görmektedirler.

45 *Yeni Sabah* ve *Ulus*’ta 7 Eylül 1942 tarihinde yer alan habere göre, *Sunday Times* Türk gazetecilerini

ayarlanan bazı görüşmeler, gazeteciler üzerinden istenilen etkiyi bırakmaya yardımcı olmaktadır. Türk gazetecilerini en çok memnun eden ve dolayısıyla Türk kamuoyunda geniş yer alan görüşmeler, İngiliz Başbakanı Churchill ve bakanlar ile yapılanlardır. Dışişleri Bakanı Eden'in gazetecileri kabulü, Yalçın'ın "İngiliz milletinin harp gayreti uğrunda çalışmalarının Türk heyetinde büyük bir tesir bıraktığı"⁴⁶ açıklamasını yapmasına neden olmuştur. Churchill'in "büyük bir samimiyet ve sadelik içinde"⁴⁷ gazetecileri kabul etmesi, kendisinin "insan şeklini almış bütün bir milli kuvvet"⁴⁸ olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur.

Gazetecilerin gezide olduğu sırada gazetelerinin yayınlarına bakıldığında, açıkça müttefik devletleri öven çeşitli haber ve yazılara rastlanmaktadır. *Tan*'da sekiz bölüm halinde İngiltere'nin müttefiklerinin tanıtıldığı bir yazı dizisi⁴⁹ ile "Yeni Dünya ve Münakaşaları" adlı nazizmin emperyalistliğinden söz eden ayrı bir yazı dizisi yayınlanmıştır.⁵⁰ Diğer gazetelerde bu tür diziler yayınlanmadıysa da artan savaş çabaları ve gelişen savaş sanayii üzerine çeşitli haberler bulmak mümkündür.

Gezi dönüşü, yolculuk sırasında edinilen izlenimler her gazetede çeşitli köşe yazıları ve çeşitli notlar ile yazı dizileri ile Türk kamuoyuna duyurulmuştur. "İngiltere ve Amerika İntübaları" adlı gezi izlenimlerini 63 gün süreyle (23.12.1942-26.3.1943) yayınlayan Sertel'in *Tan*'ı müttefik devletlerin çabalarının karşılığını vermektedir. Yukarıda belirtildiği üzere açıklamalarıyla Almanya ve Türkiye arasında diplomatik kriz yaşanmasına neden olan Yalçın, izlenimlerini 17 gün süren ve "Demokrasiler Diyarında" adını taşıyan bir yazı dizisi (*Yeni Sabah* 7.12.1942-1.2.1943) ile anlatmıştır. Esmer ise "Seyahat Notları" ile okuyucunun karşısına çıkmıştır (*Ulus*, 11.12.1942-19.1.1943).

"Hiçbir telkin altında" kalmadan ve "müstakil bir kanaat sahibi" olmaları için ellerine her imkan verilen gazetecilerin⁵¹ gezi dönüşü yazdıkları yazıların ortak noktası, müttefiklerin savaşı kazanacağına ısrarla altının çizilmesidir. Yalçın, savaşı müttefiklerin kazanacağına kesin olarak inandığını 28 Kasım'da yazdığı yazısıyla bildirirken, Sertel ABD'nin önüne geçilmez bir güç olduğunu yazmıştır.⁵² *Vatan* ise Yalman'ın gezisi

misafir etmekten duydukları sevinci dile getirmekte ve misafirlerine gösterilecek çok şeylerinin olduğunu altını çizmektedir. Ancak İngiliz gazetelerinde yer alan haberler yalnızca dostluklarını değil, aynı zamanda "hayranlıklarını" da ifade etmektedir. 26 Eylül'de *Tan*'da yer alan bir habere göre de *Economist*, Türkiye'nin soğukkanlılığını hayranlıkla övmektedir.

46 *Yeni Sabah*, 8 Eylül 1942.

47 *Yeni Sabah*, 16 Eylül 1942.

48 Ahmet Emin Yalman, *Vatan*, 14 Eylül 1942.

49 Yazı dizisi 15.9. 1942'de başlamış ve 17.11.1942'de son bulmuştur.

50 Dizi *Tan* imzasıyla çıkmış ve 8.10.1942'de başlamıştır.

51 Yalman, bu ifadelerle İngiltere gezisini anlatmaktadır (1943:304).

52 Bkz, Hüseyin Cahit Yalçın, "Harbi Kim Kazanacak?", *Yeni Sabah*, 28.11.1942 ve Zekeriya Sertel, "Önüne Geçilmez Kudret", *Tan*, 22.11.1942.

dönüşünde Charlie Chaplin'in Hitler'i eleştiren bir konuşmasını haber olarak vermesi nedeniyle, hükümetin ifadesiyle "açıkça kışkırtıcı yayınından dolayı"⁵³ iki aylığına kapatılmıştır. Chaplin New York radyosunda yaptığı konuşmada "Öyle bir dünyada yaşıyoruz ki, biz de kime inanacağımızı şaşırдық. Eşeklere mi insanlara mı?" demiş ve buradaki "eşek" ile Hitler'i kastetmiştir. *Vatan*'da bu haberin yanında Hitler'i eşeğe benzeten bir karikatür yayınlanmış⁵⁴ ve gazete bunun üzerine kapatılmıştır. Yalman, bunun üzerine gezi izlenimlerini, *Havalarıda 50.000 Kilometre* ismini taşıyan kitap ile okuyucuya ulaştırmıştır (1956, 194).

III-DEĞERLENDİRME

Türk gazetecilerin savaş sırasında yurt dışına yaptıkları gezilerden çıkartılabilecek birkaç önemli nokta vardır. Bunları Türk hükümeti, daveti veren ülkeler ve gazeteciler açısından sınıflandırmak mümkündür.

Türk hükümeti açısından gezilere verilen önem, dönemin basın politikası ile yakından ilişkilidir. Dış politikanın başarıyla uygulanabilmesi için hükümetin gazeteler üzerinde uyguladığı denetim basın gezileri için de geçerli görünmektedir.

Denetimin sağlanması için dikkat edilen birinci nokta, Türk hükümetinin müttefik ve mihver devletlerin düzenlediği gezilere katılan gazetecilerin "savaş dışı ve tarafsız" dış politikasını tehlikeye atmayacak kişilerden oluşmasına gösterdiği özendir.

İkinci nokta geziye katılan gazetecilere, birer devlet memuru gibi, günlük harcamalarını karşılamak üzere ödenek ayrılmasıdır.

Son bir önlem olarak ise, hükümeti temsilen bakan, basın yayın genel müdürü ya da yüksek rütbeli emekli subayların heyete katılması düşünülmüştür.

Gazeteciler açısından savaş boyunca gerçekleştirilen gezilerin değerlendirilmesi, gazetecilerin kamuoyunu bilgilendirme göreviyle hareket etmekten çok, hem Türk diplomasininin birer temsilcisi hem de Türk hükümetinin izin verdiği ölçüde her iki kanadın propaganda ajanı/aracı olarak hareket ettiğini göstermektedir. Gezilere katılan gazeteciler, bir taraftan devletin birer memuruymuşçasına Türk hükümetinden para alırken diğer taraftan açıkça gittikleri devletleri destekleyen yayınlar yapmıştır. Sertel, kendi yayınlarının hükümetin politikası üzerinde etkili olduğunu yıllar sonra anılarında yazmıştır. Ancak bu kuşkusuz müttefik devletlerin kendileri aracılığıyla propaganda yaptıklarını kabul etmek biçiminde ortaya konulmamıştır. Sertel'e göre, Türkiye'nin savaş boyunca Almanya'ya krom sattığı da göz önünde bulundurulduğunda, "Türkiye savaş süresince Almanya'nın bir sömürgesi gibi çalışmış"tır. Sertel gazeteci olarak

53 *Ulus*, 9.12.1942.

54 *Vatan*, 8.12.1942.

kendilerinin görevinin de “bu acı gerçeği kamuoyuna anlatmak, hükümeti uyardırmaya çalışmak” olduğunu belirtmektedir (1968: 238). Bununla birlikte gazetecilerin kamuoyunu aydınlatmak çok, bu gezilere katılma şansını elde etmekle uğraşuklarını da biliyoruz.⁵⁵ İngilizler, basın heyetinin ülkelerine gelmesinin olası sonuçlarını değerlendirirken, düzenledikleri son gezinin diğer Türk gazetecileri arasında kıskançlığa neden olduğunun ve Hindistan ve Çin’i kapsayan bir gezi düzenlenmesi gereğinin altını çizmektedirler (PRO-FO 371 33403 R 3863/3455/44).

Gezileri düzenleyen devletler açısından bakıldığında, gezilerin çoğunlukla amacına ulaştığını söylemek mümkündür. Gerçi, Yalman’ın gezisi dönüşünde *Vatan*’ın iki ay kapatılması örneğinde olduğu gibi, Türk hükümetinin belirlediği dış politika çizgisini aşan yayınlar yapıldığında gazeteler susturulmaktadır ancak, yine de her iki kanadı ziyaret eden gazeteciler açıkça kimin kazanacağına ya da gördükleri karşısında duydukları hayranlığa dair yayınlar yapabilmektedir. Belki gezilerin bunun kadar önemli bir sonucu da, daveti veren tarafın bundan sonraki propaganda politikasını nasıl yönlendirmesi gerektiğini yine gazetecilerin yazdıklarından ve kendi ülkelerinde yaptıkları konuşmalarından öğrenebilme şansını elde edebilmeleridir. Bu konuda ilginç bir örnek Esmer’in İngiltere’de bir akşam yemeğinde yaptığı konuşmadır. Türk basınında yer almayan, ancak İngiliz belgelerinden öğrendiğimiz konuşmada Esmer, Avrupai yaşam tarzından nefret ettiğini, eski Asya tipi yaşamı tercih ettiğini, aslında bütün Türklerin Japonya’ya özendiğini ve saygı duyduğunu dile getirmiştir. Çünkü Esmer’e göre Japonlar, Doğu’nun Batı’ya karşı kendi silahlarıyla karşı koyabildiğini göstermiştir. İngilizlere göre, “dengeli ve ılımlı görüşlere sahip” Esmer’in bu sözleri, özellikle hükümetin resmi görüşünü yansıtan Ulus’un editörü olduğu düşünüldüğünde “uğursuz” gözükmektedir. Dolayısıyla aynı belgede Japonya’nın Doğu’nun saldırgan Prusya’sı olduğu yönündeki propaganda çalışmalarına hız verilmesi gereğinin altı çizilmektedir (PRO-FO 371 33403 R 3863/3455/44). Yani Türk basın heyeti, müttefik propaganda faaliyetlerinin belirlenmesinde önemli bir görevi yerine getirmiştir.

55 Bunda belki alışveriş meraklarının etkisi olduğu da düşünülebilir. İngilizler geziyi değerlendirirken, Türk gazetecilerinin ateşli birer alışveriş tutkunu olduğunu belirtirler. Bkz, PRO-FO 371 33403 R 3863/3455/44.

KAYNAKÇA

- AKIN, Nur Özmel (1999) "Türk Gazetecilerin İngiltere Gezisi", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 189, s.132-136.
- Basiret Gazetesi İmtiyaz Sahibi Ali (1976) *İstanbul'da Elli Yıllık Önemli Olaylar*, Sander Yayınları, İstanbul.
- ARCAYÜREK, Cüneyt "2. Dünya Savaşına Ait Gizli Belgeler", *Hürriyet*, 5 Kasım 1972.
- BERKES, Niyazi (1997) *Unutulan Yıllar*, İstanbul, İletişim.
- GLASNECK, Johannes (Tarihsiz) *Türkiye'de Faşist Alman Propagandası*, Onur Yayınları, Ankara.
- DERİNGİL, Selim (1994) *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- GÜRÜN, Kamuran (1983) *Dış İlişkiler ve Türk Politikası: 1939'dan Günümüze Kadar*, A.Ü SBF Yayını, Ankara.
- GÜVENİR, O. Murat (1991) *İkinci Dünya Savaşında Türk Basını*, TGC Yayını.
- FURHAMMAR Leif ve Folke ISAKSSON (1971) *Politics and Film*, Praeger Publishers, New York.
- KESKİN, Fatih (1997) *2. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Alman Propagandası: Türkische Post*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- KOÇAK, Cemil (1986) *Türkiye'de Milli Şef Dönemi*, Yurt Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (1987a) "Türk Basını Üzerindeki Yabancı Etkisi", *Tarih ve Toplum*, c: 7, No: 37.
- KOÇAK, Cemil (1991b) *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- KURAN, Ercüment (2002) "Gazeteci Fazlı Necib'in 1903 Yılında Avrupa'ya Yaptığı Seyahat" 13.9.2002'de XIV. Türk Tarih Kongresi'nde sunulan tebliğ.
- NADİ, Nadir (1979) *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- US, Asım (1966) *Hatıra Notları (1930-1950)*, İstanbul, Vakıf Matbaası.
- SERTEL, Yıldız (1990) *Ardımdaki Yıllar*, Milliyet Yayınları.
- SERTEL, M. Zekeriya (1968) *Hatırladıklarım (1905-1950)*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul.
- YALMAN, Ahmet Emin (1943) *Havalarında 50.000 km*, Vatan Matbaası.
- YALMAN, Ahmet Emin (1956) *Turkey In My Time*, University of Oklahoma Press, USA.
- YALMAN, Ahmet Emin (1997) *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Pera Turizm ve Ticaret Aş., İstanbul.

KISALTMALAR

PRO-FO: Public Record Office (Londra)

NA: National Archive (Washington)

Abstract

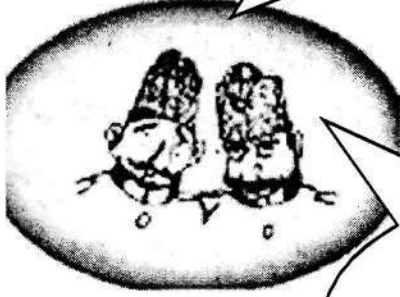
This article is about the invitations of a group of Turkish journalists in 1942 by British, USA and German governments. While the stated objective of each of the invitations was to give information about their war efforts, real underlying stimulus was to change Turkish public opinion in favor of their parts. To collect data, the newspaper commentaries by the journalists after the travels, their memoirs and the records about these travels in the archives of US and British ministries of foreign affairs are utilized.

These travels had diverse outcomes from the viewpoint of Turkish government, journalists and inviting governments. Turkish Government that kept the press under control during the War also controlled the nature of travels in accordance with Turkish foreign policy. Turkish Government chose the journalists to attend the travel. The journalists, in their commentaries during and after the travels, disregarding their primary responsibility to inform the public, both acted like representatives of Turkish diplomacy and reflected their admiration to the countries that they visited. The inviting countries on the other hand, both made the use of newspapers to contact to Turkish government and public and redesigned their future propaganda objectives using the results that they obtained from these travels.

Key Words

Turkish press, World War II, propaganda.

İNTERNET BAĞLANTINIZ
VARSA
SAHAF SAHAF DOLAŞIP
KİTAP ARAMAYINI!...

TÜRKİYE'NİN İLK
"SANAL"
SAHAFI ARTIK
HİZMETİNİZDE!...
HAYDİ TIKLAYIN!...

www.sanatkıtabevi.com.tr

İnternetteki İLK "sanal" sahaf...

Sanat Kitabevi

Karanfil Sok. Birlik İş Merkezi 5/60

06650 Kızılay / ANKARA

Tel : (90-312) 418 62 03

Fax : (90-312) 425 93 77

www.sanatkıtabevi.com.tr

sanat@sanatkıtabevi.com.tr